

חוות דעת:

הורדת גיל הפטור משירות צבאי לבחורי ישיבות לגיל 21 – סוגיית הפגיעה החוקתית בשוויון

מבוא

מאז שנת 1999 מתלבטת הכנסת בשאלת גיוסם של בחורי הישיבות. ועדות שישבו על המדוכה הביאו לחקיקתם של שני הסדרים המעוגנים בחוק, ששניהם נפסלו על ידי בית המשפט העליון שמצא כי הם פוגעים פגיעה בלתי מדתית בזכות לשוויון הנגזרת מהזכות לכבוד האדם הקבועה בחוק יסוד: כבוד האדם וחירותו.

כעת מבקשת הכנסת לחוקק הסדר השלישי, המבוסס על עבודתה של ועדה שהוקמה על ידי שר הביטחון, ואשר בפניה הופיעו מייצגים של כלל המגזרים הרלוונטיים, נציגי צה"ל, וכן עמדו בפניה פסקי הדין של בית המשפט העליון. ההסדר גובש בהצעת חוק אשר הוגשה בימים אלו לממשלה לתיקון חוק שירות ביטחון. (להלן – **התיקון המוצע**).

כפי שיפורט להלן, הוועדה הוציאה תחת ידה הסדר המאזן בין הזכות לשוויון, לבין תכליות וצרכים לגיטימיים אחרים של החברה הישראלית בכלל, וביחס לציבור החרדי בפרט. ההסדר מעגן דחית שירות היכולה להפוך לפטור משירות, לבני הציבור החרדי כל עוד מתממשים יעדי גיוס חרדים שנקבעו בחוק. אם לא יתממשו יעדי הגיוס, יוטלו, ראשית, סנקציות כלכליות על הציבור החרדי, ובמקרה של אי עמידה ביעדי הגיוס במשך שלוש שנים רצופות – אף יבוטל הסדר דחית השירות והפטור.

עניין חשוב, ושנוי במחלוקת, בהסדר המוצע הוא "גיל הפטור" דהיינו הגיל שבו בחור ישיבה חרדי יוכל לעזוב את הישיבה ולהצטרף לשוק העבודה גם בלא שירות בצבא. הגיל המוצע בתזכיר הצעת התיקון (סעיף 26ד(5)) הוא 24. בהסכמים הקואליציוניים¹ מוצע לקבוע "הוראת שעה לתקופת המעבר" שלפיה גיל הפטור הוא 21, וזאת מן הסתם עד לקביעת מודל גיוס חדש ומקיף לכלל המשרתים. הטעמים להורדת גיל הפטור מובאים בהרחבה בחוות הדעת של יוחנן פלסנר וד"ר גלעד מלאך מיום 10 באוגוסט 2021.

¹ סעיף 25 ל"הסכם הקואליציוני לכינון ממשלת אחדות" בין סיעת ימינה לסיעת יש עתיד מיום 11.6.2021.

מר אמיר אלשטיין

יו"ר הוועד המנהל

מר יוחנן פלסנר

נשיא

מר ברנרד מרכוס

יו"ר בינלאומי

פרופ' גרהרד קספר

יו"ר המועצה הבינלאומית

חברי הוועד המנהל

פרופ' ורד וניצקי-סרוסי

מר חן ליכטנשטיין

גב' מול מועלם

מר סלי מרידור

עו"ד אבי פישר

ד"ר מיכל צור

מר יוסי קוצ'יק

מר עימאד תלחמי

המועצה הבינלאומית

השופטת רוזלי סילברמן אבלה, קנדה

מר אליוט אברמס, ארה"ב

ד"ר מרטין אינדיק, ארה"ב

גב' אן אפלבוואם, ארה"ב

פרופ' ורנון בוגדנוב, בריטניה

השופטת דורית ביניש, ישראל

השופט סטיבן בריי, ארה"ב

השופט סלים ג'ובראן, ישראל

ד"ר איימי גוטמן, ארה"ב

ד"ר ג'וזף ג'ופה, גרמניה

פרופ' רונלד דניאלס, ארה"ב

פרופ' משה הלבברטל, ישראל

פרופ' מייקל וולצר, ארה"ב

פרופ' רוברט מנוקין, ארה"ב

פרופ' כריסטוף מרקשיס, גרמניה

השופט אברהם סופר, ארה"ב

מר ברט סטפנס, ארה"ב

פרופ' ארווין קוטלר, קנדה

פרופ' יהודה ריינהרץ, ארה"ב

פרופ' גבריאלה שלו, ישראל

סגני נשיא

ד"ר ישי ג'סי (ג'סי), פרס, אסטרטגיה

פרופ' קרנית פלוג, מחקר

פרופ' יובל שני, מחקר

עמיתים בכירים

פרופ' איסמעיל אבו סעד

פרופ' תמר הרמן

פרופ' עמית כהן

פרופ' יותם מרגלית

מר אבי ניסנקורן

פרופ' דניאל סטטמן

פרופ' יובל פלדמן

פרופ' מרדכי קרמניצר

פרופ' גדעון רהט

ד"ר תהילה שוורץ אלטשולר

מייסדים

ד"ר אריק כרמון

ד"ר ג'ורג' שולץ (1920-2021)

חוות דעת זו עוסקת בשאלה החוקתית: האם הורדת גיל הפטור פוגעת פגיעה בלתי מדתית בעיקרון השוויון, באופן שיכול להביא לפסילת החוק על ידי בית המשפט העליון.

העמדה העקרונית המוצגת במסמך זה הינה כי את הפגיעה בשוויון הכלולה בהורדת גיל הפטור יש לבחון על רקע כלל ההסדרים הכלולים בתיקון המוצע. לפיכך, במקומות מתאימים, חוות הדעת כוללת התייחסות לכלל ההסדרים בחוק המוצע, ולא רק להורדת גיל הפטור.

ב. הפגיעה בזכות

נקודת המוצא לבחינת החוקתיות של הסדר הגיוס המוצע היא בחינתם של פסקי הדין של בית המשפט העליון אשר פסלו את הניסיונות הקודמים של הכנסת להסדיר את נושא שירותם של בחורי הישיבות. כמעט כל שופטי בית המשפט העליון שעסקו בסוגיה לאורך השנים הסכימו כי הסדרי דחית הגיוס פוגעים בזכות לשוויון, הנגזרת מהזכות לכבוד האדם.

כך הגדיר את הפגיעה הנשיא (דאז) אהרן ברק בפסק הדין התנועה לאיכות השלטון (2006):

41. על פי מודל הביניים, פגיעתו של חוק דחיית השירות בשוויון מקימה פגיעה בכבוד האדם. החוק פוגע באותם זכויות וערכים, העומדים ביסוד כבוד האדם כמבטא הכרה באוטונומיה של הרצון הפרטי, בחופש בחירה ובחופש פעולה של האדם כיצור חופשי. הוא פוגע באותו אגד של זכויות וערכים, ששמירתם נדרשת כדי לקיים את כבוד האדם של כל אחד מקבוצת הרוב, המחוייב בשירות צבאי. בעוד שמרבית בני החברה מחוייבים בשירות צבאי מלא וממושך, תוך סיכון לעתים של היקר מכל, לתלמידי ישיבות שתורתם אומנותם ניתנת האפשרות להשתחרר משירות זה. מצב דברים זה פוגע בשוויון הבסיסי והאלמנטרי ביותר שבין בני החברה. הוא פוגע במעמדו של האדם המחוייב בשירות צבאי כשווה בין שווים, על יסוד השתייכותו החברתית, אמונתו הדתית ואורחות חייו. הוא מפר הפרה קשה את השוויון בזכויות ובחובות האזרחיות הבסיסיות. הוא גורם לאפליה וקיפוח... הפליה באשר ליקר מכל – החיים עצמם – היא הקשה שבאפליות. האדם מוכן ליתן חייו להבטחת מולדתו. הוא אינו מצפה לכל טובת הנאה מכך. הוא מצפה רק לכך שגם אחרים ינהגו כמוהו.

42. הטלת חובה זו על האחד ושחרור ממנה של האחר פוגעת קשות בזהותו העצמית של האדם; ... היא פוגעת בכל אחד מקבוצת הרוב המחויב בשירות צבאי בשל ההפליה הקשה שהיא יוצרת כלפיו לעומת מי שתורתו אומנותו. בעוד שהאחד מחוייב בשירות צבאי, קשה, תובעני וממושך, שירות שיש לו מחיר כלכלי ואישי מובהק, והכרוך לא פעם בסיכון החיים ושלמות הגוף, האחר פטור למעשה משירות זה; ... האחד חייב ללחום בטרם ילמד. האחר רשאי ללמוד ולא ללחום. אכן, הפרת השוויון לגבי חובת השירות הצבאי וביחס להיקף חופש הבחירה הנתון לכל אדם מביאה להפליה הפוגעת בכבוד האדם.²

במילים אחרות, הפגיעה נובעת **מעצם אי השירות של בחורי הישיבות**, אל מול שירותם של שאר בני גילם.

בפסק הדין בעניין התנועה למען איכות השלטון (2017) שבו נפסלו תיקונים 19 ו 21 לחוק שירות ביטחון, פירטה הנשיאה נאור את הפגיעות של הסדר המכסות שאומץ אז בזכות לשוויון.³ עיון בתיקון המוצע מעלה כי הגם שהפגיעה בזכות לשוויון במובן זה שבני הישיבות זוכים לדחייה ואף לפטור משירות, הרי שבשורה של נושאים **צומצמה** הפגיעה בזכות לשוויון ביחס לנוסח הקודם של החוק (שנפסל על ידי בית המשפט):

ראשית, החוק המוצע אינו כולל כל תקופת הסתגלות, כפי שנכלל בחוק שנפסל.

שנית, אי עמידה ביעדים תביא לסנקציה כלכלית, ולביטול ההסדר כולו לאחר שלוש שנים, בעוד שבחוק שנפסל היה הסדר הסנקציות חלקי בלבד, הן בהעדר סנקציות כלכליות, הן בכך שהפטור עד גיל 21 לא הותנה בעמידה ביעדים כלשהם, והן בכך שגם אם הפטור היה מתבטל, הרי שמספר ניכר מבני הישיבות היו ממשיכים לקבל את הפטור.

שלישית, תקופת השירות של גברים המשרתים בצבא כבר קוצרה ל 32 חודשים ועתידה להתקצר בעתיד ל-30 חודשים.

כאמור, בכל אלו אין כדי לקבוע כי החוק המוצע אינו פוגע בשוויון, אך בהחלט הפגיעה בשוויון הכלול בו מופחתת ביחס למצב ששרר עקב תיקון 19 ו 21. הביקורת המרכזית

² בג"ץ 6427/02 התנועה לאיכות השלטון נ' הכנסת (2006).
³ בג"ץ 1877/14 התנועה למען איכות השלטון בישראל נ' הכנסת (2017).

בחוק היתה על העדר יעדים וסנקציות, ובהצעת התיקון אלו קבועים בחוק עצמו, ויגררו מחויבות של כלל הגורמים להגדיל משמעותית את מספר המתגייסים.

הפגיעה בשוויון הנובעת מהורדת גיל הפטור: האם הורדת גיל הפטור כשלעצמה מעצימה את הפגיעה בשוויון ?

כאמור, הפגיעה בשוויון בחוק היא מעצם העובדה שבני ה-18 החרדים אינם נקראים לגיוס. במילים אחרות, השאלה היא האם הידיעה שלפיה החרדים צריכים ללמוד שנים רבות יותר בישיבה מפחיתה במשהו את עוצמת הפגיעה בכבוד האדם הנגרמת מכך שהם יכולים לבחור שלא לשרת בצבא? אם אכן הפגיעה הנטענת היא עצם זכות הבחירה, כפי שהבהיר בית המשפט העליון בפסקי הדין שלו, הרי שיכולת בחירה זו אינה מושפעת, לחיוב או לשלילה משאלת אורך הלימוד הנדרש בישיבות. אכן, גם בחקיקה הקודמת של הכנסת הורד גיל הפטור, ופסקי הדין של בית המשפט העליון לא ראו בעצם הורדת גיל הפטור פגיעה בשוויון, על רקע כלל ההסדרים של החוק.

ייתכן כמובן לטעון שמבחינה **סובייקטיבית** בני ה-18 המודעים לכך שאורך הלימוד בישיבה הנדרש לשם קבלת פטור כפול מזה הנדרש לשירות צבאי יחוו פגיעה פחותה יותר אם גיל הפטור יוותר על 24, ועוצמת הפגיעה שיחוו תעלה אם ירד גיל הפטור ל-21. אך את עוצמתה של פגיעה סובייקטיבית זו יש לבחון על רקע שאר ההסדרים בחוק, אשר כאמור נועדו להגדיל את מספר החרדים המתגייסים, וככאלה בוודאי שיפחיתו את עוצמת אי השוויון.

עוצמתה של פגיעה אפשרית זו עוד מופחתת אם אכן יקבע שהורדת גיל הפטור היא בהוראת שעה, כמוצע בהסכמים הקואליציוניים, וכי במקביל ייבחנו כלל הסדרי הגיוס.

יש לזכור – גם הצעת החוק שומרת על העיקרון שלפיו אורך הלימודים של החרדים ארוך יותר מהשירות הצבאי במספר חודשים (שלוש שנים לעומת 30 או 32 חודשים). פער זה תואם את המקובל בעולם ביחס לבחירה בין שירות אזרחי לבין שירות צבאי. למעשה, פער כזה המשמש כמעין "סנקציה" הוא גדול הרבה יותר מהמקובל בעולם בבחירה שבין שירות צבאי לבין שירות למען הקהילה, או שירות אזרחי.⁴

לדעתי, מוקד הדיון של השאלה לא צריך להבחן במסגרת השלב הראשון. לימודים בישיבה עד גיל 21 או 24 הם חלק ממכלול החוק, וככאלה יש לבחון אותם לאור התכליות הראויות והמידתיות של הפגיעה בשוויון.

---

⁴ יגיל לוי, "מה יכולה ישראל ללמוד מן השירות האזרחי בגרמניה", בתוך: שירות חובה או חובה לשרת? תרחישים של שירות אזרחי חובה בישראל (עורך: יגיל לוי). רעננה: האוניברסיטה הפתוחה, עמ' 16-37.

ג. האם הפגיעה בזכות היא כדין – פגיעה על פי חוק ולתכלית ראויה

סעיף 8 לחוק יסוד: כבוד האדם וחירותו קובע את התנאים שבהם ניתן לפגוע בזכויות המנויות בחוק היסוד. הסעיף קובע כי:

אין פוגעים בזכויות שלפי חוק-יסוד זה אלא בחוק ההולם את ערכיה של מדינת ישראל, שנועד לתכלית ראויה, ובמידה שאינה עולה על הנדרש, או לפי חוק כאמור מכוח הסמכה מפורשת בו.

הפגיעה בחוק ההולם את ערכי של מדינת ישראל: הפגיעה בזכות בחוק המוצע נעשית בחוק, ולפיכך תנאי זה אינו מהווה כל בעיה. כמעט כל השופטים שעסקו בנושא הניחו כי החוק מקיים את ערכיה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית, ובקל וחומר לא נראה לנו שיש בעיה בהקשר זה.

התכליות הראויות: בפסק הדין התנועה למען איכות השלטון (2006) הנוכח לעיל, פירט הנשיא דאז ברק את התכליות הלגיטימיות של החוק דחית השירות, תכליות הרלוונטיות גם לתיקון המוצע:

ביסוד ההסדר מונחות ארבע תכליות המשולבות זו בזו. התכלית הראשונה הינה לעגן בחוק הסדר של דחיית שירות לתלמידי ישיבות אשר תורתם אומנותם והמבקשים ללמוד בישיבות. התכלית השנייה הינה להביא ליתר שוויון בחלוקת נטל השירות הצבאי בחברה הישראלית, במובן זה שיותר גברים בני הקהילה החרדית ישרתו בסופו של יום בשירות צבאי (רגיל או מיוחד), או לכל הפחות ישרתו שירות אזרחי. התכלית השלישית הינה הגברת השתתפותו של הציבור החרדי במעגל העבודה, בכך שיותר גברים בני הציבור החרדי ישתלבו בשוק העבודה בישראל. זאת, על רקע המצב שקדם לחוק דחיית השירות, בו דחיית השירות הותנתה בהימנעות מוחלטת מכל עיסוק מלבד הלימודים בישיבה, דבר שהקשה מאוד על פרנסתם של תלמידי הישיבות וכן הביא לגריעה משמעותית מתוצרתו של המשק הישראלי. התכלית הרביעית הינה להביא לפתרון הדרגתי של הקשיים שהיו קיימים בהסדר דחיית השירות של תלמידי ישיבות, וזאת בדרך הדרגתית ובהירות, ועל יסוד הסכמה רחבה וללא כפייה (שאינה אפקטיבית) של הגיוס.

דברים שנאמרו לגבי "חוק טל", רלוונטיים אף לתיקון המוצע לחוק שירות בטחון. התיקון המוצע מבקש להפחית את הפגיעה בשוויון, תוך אימוץ המנגנונים המצוינים לעיל, ולהשיג גם תכליות נוספות של שילוב החרדים בשוק העבודה, ושל שינוי הדרגתי בהיקף הגיוס של החרדים.

לבחינת היחס בין הורדת גיל הפטור לבין התכליות שצוינו לעיל נעבור בחלק הבא.

השלב הראשון בבחינת מדתיות הפגיעה בעיקרון השוויון היא שאלת הקשר הרציונלי. בהקשר לחוות דעת זו, השאלה הרלוונטית היא האם התכליות הראויות שצוינו לעיל אלו מסוכלות או מקודמות על ידי הורדת גיל הפטור?

אין ספק כי הורדת גיל הפטור מקדמת את התכלית **השלישית** של החוק: שילוב החרדים במעגל העבודה. כמפורט בהרחבה בחוות הדעת של יוחנן פלסנר וד"ר גלעד מלאך, אי הורדת גיל הפטור תביא בשנת 2030 לכך שבשוק העבודה יהיו 10000 עובדים חרדים **פחות** מהיעד שקבעה הממשלה, והנוק לתוצר של מדינת ישראל יהיה של לפחות 14.5 מיליארד שקל לאורך עשור. לעומת זאת, הורדת גיל הפטור תביא לעליה ניכרת (של בין 20% ל 33%) ביציאה לעבודה של גברים חרדים.

ברור, אם כן, כי הורדת גיל הגיוס תתרום תרומה משמעותית ביותר להגשת התכלית השלישית ולהגברת החלק היחסי של החברה החרדית הנושא בנטל המוטל על אזרחי המדינה התורמים לכלכלתה.

למעשה, אימוץ גישה כזו הכרחי לשם השגת המטרה השלישית. דברים נכוחים בעניין כתב השופט עמית בפסק הדין התנועה למען איכות השלטון (2017) בהתייחסו לתיקונים 19 ו 21 לחוק שירות הביטחון אשר התנו את הפטור בלימודים בישיבה עד גיל 26, והמתאימים בשינויים המחויבים גם לתיקון המוצע:

אלא שדרישה זו (של לימוד בישיבה עד גיל 26 ע.כ.), סותרת לחלוטין את התכלית של יציאה לשוק העבודה. תחת שוט הגיוס, אין לתלמיד הישיבה ברירה של ממש. שאם לא ילך לישיבה יגיסו אותו לצה"ל, מה שלמרבחה הצער נתפס בקרב רבים בציבור החרדי כגזירה. וכך, בעזרתו של המחוקק הישראלי, נמצאנו מסלילים את דרכו של הבגיר-הצעיר החרדי, לא אל שוק העבודה חלילה אלא הישר חזרה לישיבה. ולא רק זאת, אלא שהמחוקק הישראלי אפילו מגייס את משאביו כדי לפקח על אותו תלמיד ולוודא כי הוא אכן יושב בישיבה ולומד 40-45 שעות בשבוע, שאם יימצא כי לא מילא את מכסת השעות, אבוי, הוא שוב עלול להישלח לגיוס.

....

החוק אינו משיג אפוא את התכלית של צמצום של ממש בפגיעה בשוויון, ועל כך עמדה הנשיאה בהרחבה בפסק דינה. אך החוק גם מחמיץ את התכלית של השתלבות בשוק העבודה, בעיקר בכך שהוא "מחזיק" את בני הישיבות בישיבה עד גיל 26. החמצת שתי תכליות אלה, חותרת תחת החוק, ומהווה עילה לפסילתו.

במילים אחרות, לשיטתו של השופט עמית, גיל פטור גבוה לא רק שהוא פוגע בתכלית הראויה של השתלבות בשוק העבודה, אלא למעשה הוא מקדם תכלית שאינה ראויה: החזקה בכפיה של בני הישיבות בישיבה עד לגיל גבוה, גם אם הם אינם מעוניינים בכך, ומעוניינים לצאת לעבודה.⁵

אך האם יש בהורדת גיל הפטור כדי לפגוע בהשגת התכלית השנייה? במילים אחרות, האם העובדה שחרדים יקבלו פטור בגיל 21 במקום בגיל 24, תביא לירידה במספר החרדים המתגייסים, ובכך תביא לסיכול התכלית השנייה של הגברת השוויון בגיוס?

לטענה כזו יש תוקף רק אם נניח שקיימת קבוצה משמעותית של בני 18 חרדים העתידים להתגייס לצבא כאשר גיל הפטור הוא 24, ואשר לא יעשו כן אם גיל הפטור יהיה 21. כלומר – ששהות בישיבה אינה מפריעה להם אם היא ארוכה יותר משירות צבאי בכמה חודשים, אך היא מרתיעה אותם אם היא ארוכה יותר מהשירות הצבאי בכמה שנים.

ייתכן שקיימת קבוצה כזו, אך מכמה סיבות אפשר להניח כי זו קבוצה קטנה יחסית. ראשית, מחקרים שנעשו במכון הישראלי לדמוקרטיה והמפורטים בחוות הדעת של יוחנן פלסנר וד"ר גלעד מלאך מראים כי היקף הקבוצה הזו קטן ביותר, אם הוא בכלל קיים. בסקר המכון הישראלי לדמוקרטיה שנערך בקרב צעירים חרדים, השיבו 80% מאלו מהם ששירתו בצה"ל שהחלטתם לשרת בצה"ל לא היתה משתנה גם אם גיל הפטור היה יורד לגיל 21.⁶

חרדים שאינם רוצים ללמוד בישיבה מתגייסים כבר בגיל 18. חרדים המעוניינים לרכוש מקצוע במסגרת צבאית בגיל מבוגר יחסית יתגייסו גם אם יהיו זכאים כבר לפטור. ברוב מוחלט של המקרים למועד גיל הפטור לא תהיה השפעה מהותית על אלו.⁷ שנית, יש לזכור כי אם לא יעמוד הציבור החרדי בייעדי הגיוס, ממילא לא יינתן כל פטור. כלומר: אם קבוצת החיילים שלא יתגייסו עקב הורדת גיל הפטור תהיה משמעותית, ממילא יבוטל הפטור לבני המגזר כולו.

ולבסוף, פגיעה זו עוד מצומצמת לאור העובדה שההסכמים הקואליציוניים קובעים כי הורדת גיל הפטור עד לגיל 21 הינה זמנית, עד להסדרה מלאה של מודל הגיוס לצה"ל.

---

⁵ אומנם, בפסק הדין התנועה למען איכות השלטון (2017) לא התקבלה "קריאת הכיוון" של השופט עמית שהציע לפטור לחלוטין חרדים משירות צבאי לתקופה של כמה שנים על מנת לעודד את ההשתלבות בשוק העבודה, אך אין בכך כדי לשלול את טיעונו ביחס לעצם הצורך בהשתלבות בשוק העבודה, ובמיוחד אלו הנוגעים לחוסר התוחלת בגיל פטור גבוה במיוחד.

⁶ הסקר נערך בקרב מדגם מייצג של 484 חרדים על ידי מכון הסקרים החרדי אסקריא ובליווי אור ענבי וגלעד מלאך מהמכון הישראלי לדמוקרטיה.

⁷ מחקר עומק שנעשה על שירות חרדים בצה"ל הצביע על דפוסי שירות שונים של חרדים צעירים ומבוגרים. הצעירים (עד גיל 21) פונים לשירות קרבי (או תומכי לחימה) והמוטיבציות שלהם לשירות הינן בעיקר חברתיות. המבוגרים יותר פונים לשירות טכנולוגי (מסלולי שח"ר) במטרה ליצור לעצמם אופק תעסוקתי עתידי. אסף מלחי (2017). צבא התעסוקה לחרדים. ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה.

לסיכום נקודה זו: הורדת גיל הפטור תשפיע משמעותית על קידום התכלית השלישית – שילוב החרדים בשוק העבודה. היא תשפיע בצורה שלילית על השגת המטרה השנייה בצורה מעטה, אם בכלל.

ה. מדתיות במונח "הצר"

בשלב זה של הניתוח יש להשוות את עוצמת הפגיעה הנטענת בזכות, ובתכליות הראויות, אל מול התרומה להשגת התכלית של שילוב בשוק העבודה, הנגזרת מהורדת גיל הפטור.

לצורך הניתוח יש להניח כי ההסדר המוצע בתיקון המוצע הוא בכללותו מקובל, כלומר **ללא הורדת גיל הפטור** עומד ההסדר בתנאים הנדרשים בפסקת ההגבלה כדי להצדיק את הפגיעה בזכות לשוויון. כמבואר במבוא לחוות דעת זו, השאלה הרלוונטית היא האם **הורדת גיל הפטור הופכת הסדר העומד בתנאי פסקת ההגבלה, לכזה שאינו עומד בהם.**

לעיל ראינו כי הורדת גיל הפטור עלולה להגביר במידה מעטה את הפגיעה בשוויון. ייתכן גם, אם כי הדבר אינו מוכח, שהורדת גיל הפטור גם יכולה לפגוע פגיעה לא גדולה בהשגת התכלית השנייה – שהיא חלוקה שוויונית של נטל הגיוס.

לעומת זאת, להורדת גיל הפטור תרומה משמעותית ביותר להשגת התכלית השלישית, שילובם של בני הציבור החרדי בשוק העבודה.

על בסיס הנתונים הדמוגרפיים הנוכחיים של הציבור החרדי, עתידים החרדים בגיל העבודה (20-64) להוות יותר מרבע מכוח העבודה בישראל בשנת 2060, בערך פי שלושה משיעורם כיום.⁸ אם אכן חברת הלומדים תשמור על גודלה היחסי בקרב החרדים, המשמעות היא אובדן של כ-300,000 עובדים עד לשנת 2060, וירידה משמעותית מהכנסות ממיסים.⁹ בדיון שנערך במכון הישראלי לדמוקרטיה העריך סגן ראש אגף התקציבים, כי אם לא ישתנו נתוני התעסוקה, אובדן התוצר למשק יגיע למאות מיליארדי שקלים עד לשנת 2065.¹⁰ המשמעות של נתונים אלו ברורה, אם אכן יימשכו המגמות הנוכחיות, מדינת ישראל תתקשה מאוד לשמור על רמת השירותים שהיא מעניקה לכלל אזרחיה בעתיד.

הרחבת מספר החרדים העובדים היא אם כן, משימה לאומית. התרומה המשמעותית של הורדת גיל הפטור להרחבת מספר החרדים בשוק העבודה, כאשר הרחבה זו קריטית

⁸ גלעד מלאך ולי כהנר **שנתון החברה החרדית בישראל 2020**, (המכון הישראלי לדמוקרטיה, 2020) (להלן: **מלאך וכהנר**). בעמ' 21.

⁹ כפיר בן וזאב קריל **חשיבות התמריצים הכספיים לשיעור תעסוקת הגברים החרדים** (משרד האוצר, 2019) בעמ' 6. שיעורי התעסוקה של החרדים שעלו בצורה משמעותית החל משנת 2010 נעצרו בשנים האחרונות, ואף חלה בהם ירידה. ראו **כהנר ומלאך**, שם, בעמ' 61.

¹⁰ שחר אילן "מחיר היעדרות החרדים מעבודה יגיע ל-400 מיליארד שקל ב-2065" **כלכליסט** 11.7.2019.

לכלכלתה של מדינת ישראל, מצדיקה את הפגיעה הלא גדולה בזכות לשוויון, ואת הפגיעה המוגבלת בתכלית השנייה. עמדה זו מבוססת אף יותר אם הורדת גיל הפטור לגיל 21 תהיה בהוראת שעה, ועד אשר יקבע מודל גיוס מקיף אשר יעסוק בכלל שאלות אי השוויון הכרוכות במודל הגיוס הנוכחי (שאינן קשורות לציבור החרדי דווקא).

סיכום

אם אכן תעביר הכנסת את הסדר דחית השירות לחרדים כמצוין בחוק המוצע, נראה כי הסדר זה פוגע בעיקרון השוויון בצורה מדתית. הורדת גיל הפטור מגיל 24 לגיל 21 לא תביא לשינוי מסקנה זו. הורדת גיל הפטור תורמת תרומה משמעותית לשילובם של החרדים בשוק העבודה, תרומה העולה בהרבה על הנזק שנגרם לעיקרון השוויון, אם נגרם, כתוצאה מהורדת גיל הפטור.

פרופ' יובל שני

סגן נשיא למחקר

המכון הישראלי דמוקרטיה

פרופ' עמיחי כהן

עמית בכיר ומנהל המרכז לביטחון לאומי ודמוקרטיה

המכון הישראלי דמוקרטיה